

Hans Holmøy

f. 1831 - d. 1910

Bilete får garden med Ola Marius (t.v.), Hans Jonson Holmøy (over), Hans Holmøy (under) og Jon Holmøy (t.v.).

Problemstilling

1700-tallet vart eit tid der opplysing og framsteg låg yttarst på tungespissen blant dei høgare klassene i Europa. Lenge haldt desse orda seg der, men med turbulente omveltingar i Amerika og ei rekkje blodige revolusjonar i Frankrike fekk ein òg sjå desse nytta i praksis. Og når Noreg skulle byggast nokre tiår seinare, i 1814, vart dei òg ein del av vårt vokabular. Ei av verkingane av dette var danninga av forskjellige skuleinstitusjonar utover på 1800-tallet. Ein av desse var Holmøy Handelsskule som truleg var blant den første av sitt slag i Nord-Europa. Men Kva var det som dreiv bonden Hans Holmøy til å starte ein slik skule? Og kva trekk prega denne og liknande skular av dette slaget i Noreg?

Bjørnejegeren

I 1852 kunne fleire og fleire gardseigarar rapportere at der var kome bjørn i området. Med tida kom han òg til Holmøy. Folket på garden kunne ein dag vakne til at nokre av borda i eit av fjøsa på garden var slått ned og at ein kalv var forsvunne. For ein sjølvbergingsgard vart det å miste ein kalv svært alvorleg og ein såg seg nøydtt til å få has på bjørnen før den kunne forårsake vidare skade. Dermed la Hans og broren Oliver seg i vent på nabofjøsen i håp om at bjørnen skulle returnere attende for meir mat. Til å hjelpe seg hadde dei eit munnladingsvåpen. Kvelden fell og ut på kvelden kom også bjørnen dei to gutane brukte mykje tid på finne den rette vinkelen for det unøyaktige våpenet dei har med seg. Når dei endeleg får fyrt av og røyken legg seg har dei berre skadeskutt bjørnen som no haltar attende oppetter skogen. Morgonen etter finn ein ikkje att bjørnen og gir opp jakta.

Om lag ei veke seinare er Hans og Oliver på veg til setra saman med bestefaren når dei kjem over ei rekkje store fotspor. Dei vert einige om å sende den yngste, Oliver, attende til garden for å hente våpen medan dei to andre skulle vente. Bestefaren tok fram øksa medan den utolmodige 21-åringen Hans byrja å følgje spora bortigjennom myra og til ei samling med einer som stod i enden. Plutseleg hoppar bjørnen ut, går med tenna mot strupen til Hans og freistar å bite av han hovudet. Men Hans greidde utruleg nokk å få slått handa inn i gapet på bjørnen og grip åt tunga slik at den ikkje fekk bite over. Bjørnen klorar mot overkroppen til Hans, men greier ikkje å få brukt tennene. Bestefaren prøvar å hogge til bjørnen med øksa si, men den vill ikkje bite. Bjørnen legg seg over Hans og det heile verkar til å være tapt. Men opp skogen kjem Oliver med våpna. Han sett geværet heilt innåt sida på bjørnen og skyt. Hans kjem seg frå møtet med livet i behald, men må bærast attende til garden med store sår over heile kroppen. Han kjem til å ligge på kanten til døden i mange veker i etterkant.¹

Oppveksten på Holmøy

Hans voks opp på Holmøy ved Hornindalsvatnet. Holmøy var delt opp i to gardsområde, Innigard og Utigard, der familien til Hans eigde den sistnemnde som var eit av dei største gardane i området. Tilhøyrande garden var også store skogsområde og familien hadde heilt sidan 1600-tallet hatt eiga sag. Desse faktorane hadde med tida gjort familien ganske velstående og med dette overskotet vart det tid til at barna i familien kunne ta opp sjølvstudium på fritida. Foreldra til Hans var særst opptatt av opplysing og sørgja for at sonen sin vaks inn i tidas ideal. I ei diktbok skriv Hans i ein alder av 17 år:²

«Gode Kunskaber er en Rigdom som ingen jordisk Magt kan berøve os, og den hvorved vi sikkrest kunde erhverve os andre Rigdomme»

Men det var ikkje lett å skaffe seg nye kunnskapar i Noreg på denne tida. Under dansketida hende lite av den høgare utdanninga i Noreg og det som vart igjen av den her var katedralskular i dei store byane. Men utover på 1700-tallet førte den pietistiske rørsla, som kunne nemne kong Christian VI som ein av sine tilhengerar, at det vart sett eit større fokus på utdanning. Men denne utdanninga var første og fremst berre tenkt for å gje nokon grunnlag for konfirmasjonen og ga var ein omreisande

¹ Historia vert her bassert på attforteljinga til Hans-Ivar Holmøy. Der finst fleire andre liknande variantar av historia.

² Tomasgard O. P. (2007). Hans Holmøy. Hornindal Historielag Årsskrift, 53-64.

skule som kunn hadde undervisning nokre få dagar i året. I tillegg vart heller ikkje tilbodet særleg godt følgt opp alle stadar.

Med opplysningstida kom òg krav om eit eige universitet i Noreg. Dette fikk ein etter aukande krav frå norske nasjonalistar, deriblant Det kongelige Selskab for Norges Vel, i 1809. Dette starta ein langsidig prosess med arbeid for ei betring av den norske utdanninga. Det første symptomet på dette ser ein i 1827 med at dei kristne omgangsskolane, kjent som allmugeskolen eller fattigskolen på dagligdags, vart lovsett til to månadars fast skule for alle.

Dette var òg tilfellet når Hans gjekk på skule litt over eit tiår seinare. Ei Hornindal var der på denne tida seksten gardar der kvar av dei hold tre dagar med skule kvart år. Hans var ein flittig elev og vart oppmuntra av soknepresten til å ta vidare utdanning, men fekk ikkje lov til å reise. I sjølvbiografien sin skriv han.³

«[...] ved Konfirmasjonsalderen regnest jeg som en af de flinkeste Elever så at den daverende Sognepræst Lie absolutt vilde at eg skulde afsted til Stordøen Seminarium for at utdanne mig som Skolelærer, men min Fader – og især min Bestefader satte sig derimod, fornemmelig af den Grund at jeg skulde i sin Tid tiltræde Gården; (Det passede ikke aa sitte i Ovnkroken som Skolemester),[...]»

Han forsett uansett å utdanne seg på eiga hand og får med tida ei stor interesse for å arbeide med tre.

Oppstart

I 1852 hender det kjente samanstøyten med bjørnen der Hans blir sengeliggande i mange månadar etterpå. Etter å ha komen seg på beina att tek han oppatt interessa si for handverk og får mykje hjelp i frå familien. Han får rykte på seg for å være ein duganes arbeidskar og får i 1856 ansvaret for dreiar- og snikkararbeidet på den nye kyrkja i Hornindal. To år seinare får han same ansvaret når dei skal byggje kyrkje i Sunnylvn.

For arbeidet sitt her får han mykje ross, spesielt fordi han var flink til å forklare å vise fram korleis ting skulle gjerast. Fleire oppfordra han til og med til å byrje å ta inn elevar. Hans, som frå ungdomen hadde hatt lyst til å verte lærar hadde så klart lyst, men sleit både med å skaffe lokale og utstyr. Seinare på året let faren han låne ei sperrestove, som fungerte som smia på garden, og ein del verkty. Dette gjorde at no Hans kunne ta inn fire læregutar på garden. Der vart ikkje tatt betaling for arbeidet, men gutane fekk bu på garden og ta del i arbeidet som kompensasjon for skulegangen. Hans greier òg å snikre saman nokre forbetringar på treskemaskina. Desse fekk heiderleg omtale på industrimessa i Bergen og ga god økonomi for garden framtil andre tok til å nytte same modellen.

Skulerørsla i Noreg

i 1863 overtek Hans drifta av garden og i 1865 byggjar han nytt hovudhus på garden. Andreetasjen i bygget vert brukt til verkstad og elevtalet aukar først til seks, men fort også til fjorten. Elevane på skulen må ta seg til takke med å ta opp leige på gardane i omegnet sidan der ikkje er nok plass på

³ Tomasgard O. P.(2007). Hans Holmøy. Hornindal Historielag Årsskrift, 53-64.

skulen. Dette kjem vært også eit tema gjennom resten av skulen si historie sidan etterspørsla alltid verkar til å være litt større enn det dei har plass til på garden.

Men det er ikkje berre i Holmøy folk byrjar å verte lystne etter skule. To år etter at Hans startar skulen i Holmøy vert regjeringa einig om ei ny lov for allmugeskulane. Skulane vert no faste institusjonar, i motsetning til dei tidligare om reisande skulane, og ein ser innskot av nye fag som naturfag og historie. Ni år seinare får ein også inn ein forbetrande seksårig middelskule og eit avsluttande treårig gymnas. "

I desse utvidingane av skulen var der eit stort fokus på fag som latin, gresk og engelsk. Rundt dette vart det skapt mykje debatt og mange sa seg missfornøgde med det dei kalla *den sorte skole*. Utrykket refererer til dei svarte draktene som akademikarar på latinskulane ofte gjekk med, men også samtidig til død, ulykke og svart magi. Missnøya var stor og mange ønskte seg ein skule som var meir praktisk orientert. Dermed kom den danske høgskulerørsla også til Noreg og den første norske folkehøgskulen, Sagatun Folkehøyskole, i 1864. Ein kan tenkje seg at grunnen til at denne type skule nett no fekk så mykje kritikk var at ein med industrialiseringa, som så vidt var påbyrja i Noreg, fekk stadig fleire rikmenn som tidligare hadde tilhøyr bondestanden. Desse ville prøve å sikre seg lærde søner som samtidig hadde nok praktisk erfaring til å kunne ta over gardane. Den nye grunnlova gjorde også sidt til at folk frå lågare stender byrja å sjå oppover i samfunnet.

Den fremste rørsle i Skulenoreg på denne tida var Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. Dette var eit kristianiabasert forbund som jobba for ei vekking og vidare utvikling av den norske folkeanden. Selskapet hadde blant andre Ivar Aasen, Knut Knudsen og Eilert Sund som medlemmar. Det gav ut bladet Folkevennen med Ole Vig som redaktør. Sistnemnde var fram til sin død som 34-åring i 1857 ein velkjend opplysningsmann i Noreg. I hovudsak skreiv Vig populærvitskapelege artiklar, men han hadde òg sterke syn når det kom til korleis ein skule skulle vere. Sentralt her stod fedrelandskjerleik og nasjonalromantikk. Det er vanskeleg å seie i kva grad Hans visste om desse tankane, eller kva han syntest om dei. Men med den stadig aukande rolla hans tok innanfor politikk vert det vanskeleg og konkludere med at han ikkje visste noko om desse trendane.

Ole Vig

For Hans vert òg etter skipinga av skulen svært politisk aktiv. I 1859 vært han velt inn i formannskapet i Eid kommune og kjem seks år seinare, i 1867, til å stå sentral i arbeidet med å skilje ut Hornindal kommune. Her kjem han også til å være varaordførar i eit par år. Frå 1864 vert han og medlem i fattigvesenet. Når dei store omveltingane skjer i skulevesenet rundt 1860 vert hans valt inn i skulekommisjonen og får saman med to andre ansvaret for å utryggje nye skulehus. Knut Kirkhorn var ein av venane til Hans og er òg sentral i lokalpolitikken i Hornindal. Han er først ordførar i den nye kommunen, men kjem også seinare, i 1875, til å møte som representant for Venstre på stortinget.

Kulturreise til København

Desse raske utviklingane kan kanskje være litt av grunnen til at Hans i 1872 bestemmer seg for at han treng ei utdanningsreise for å kunne tilby eit breiare ekspertisefelt på skulen. Med dette i tankane sett han kursen til København.

Som nemnt tidligare hadde opplysningstida brakt med seg ei bølge av utdanning og fornuftstenking. Denne eksisterte i første omgang kunn i teorien og diskusjonane til samtidas filosofar og tenkjarar, men dei kom utover den siste delen av 1700-tallet til å verte utprøvd i praksis. Dei mest markante eksempelet her er U.S.A. som bygde delar av sin nye identiteten sin på si velutdanna befolkning. Du har og ei motstridande rørsle i Prøysen, seinare Tyskland, der nasjonalisme fekk elvear til pultane. Våpenkappløpet elles i Europa på slutten av 1800-tallet kom til å sette eit stort press på å utdanne lojale og dugande soldatar. Dermed ser ein i løpet av denne perioden eit stort press mot ei nasjonsretta utdanning i Europa. Disiplin og pliktoppfylling kom til å spele sentrale roller i utdanninga. Men utdanninga var ikkje berre streng, det prøyssiske skulesystemet kom til å opne opp for mange fleire praktiske fag og var tidleg ute med obligatorisk utdanning for alle landet sine innbyggjarar.

Hans sitt besøk i København havnar også om lag tjuge år etter enden på den danske gullalderen. Dette var ei periode der dansk kulturliv blomstra og fødte mange av Danmark sine fremste ikon. Blant disse var kjente namn som forfattaren H.C. Andersen og filosofen Søren Kirkegaard. Ein annan sentral skikkelse var den nyklassisistiske bilethoggaren Bertel Thorvalsen. Hans skal ha blitt særst fasinert av han og Thorvalsenmuseet. I tillegg var Hans til stade på Den Nordiske Industriutstillinga. Denne var ein del av eit siste forsøk av Sverige og Danmark på å redde Panskandinavismen. Denne hadde politisk fått eit hardt slag når Sverige i 1864 stod passivt i krigen mellom Danmark og Prøysen, men ein prøvde no og redde den kulturele sida av saka. Hans arbeidde under heile opphaldet sitt på ein større møbelverkstad der han arbeidde i ein og ein halv månad.

Men kanskje det møtet som stik seg ut mest i forhold til skuledrifta er at Hans den første september 1872 får høyre N.F.S. Grundtvig preike i ei kyrkje. Grundtvig hadde i nærmast 50-år vore ein sentral person i dansk kulturliv. Grundtvig var som ung inspirert av 1700-tallets skepsisideal med lite tru på gud, men han fikk i 1820 ei religiøs oppvakning som kom til å prege han for resten av livet. Sjølv om han første og fremst arbeidde som prest vart han og sentral i den politiske striden rundt utdanning. Han var verken ein konservativ kristen eller nokon hardbarka imperisist og meinte ein heller burde sjå til historia etter svar. Skulesystemet Grundtvig såg føre seg satt eit større fokus på læring gjennom arbeid og vart med dette grunnlaget for den danske folkehøgskulen, som med tida ville spreie seg til Noreg.

Nikolai Frederik Severin Grundtvig

Gardsdrifta vidare

Hans fekk sin første son Ola Marius Holmøy i 1855 som på 1870-tallet byrjar å nærme seg vaksen alder. Hans og sonen får òg i denne tida interesse for kulturlivet ute i verda. Dei reiser på fleire turar

og kjøpar inn ei rekkje gjenstandar som dei tek med seg heim til Holmøy. Blant gjenstandane som er i garden sitt eige er ei rekkje pistolar og gevær, eit sverd laga i forbindelse med Frederik VII sin kroning og drøssevis med pyntegjenstandar der dei eldste daterer tilbake til vikingtida. Det er anslått Hans og Ola stod for innkjøpet av dei fleste av disse, sjølv om det er vanskeleg å anslå sidan der ikkje vart halt noko register for kjøpa deira

Diverse gjenstandar frå samlinga på garden. Denne inneheld alt frå statuar, bøker og sablar til skallen på bjørnen som var nær ' å drepe Hans I 1858.

i 1880-åra reiser Ola til Tyskland og delteke på ei maskinmesse der. Tyskland er på denne tida ein av dei raskast veksande industrinasjonane i Europa. Medan han er her kjøpar Ola eit sirkelsagblad til sagbruket på garden. Hans er i byrjinga ikkje fornøgd med investeringa og greier ikkje å sjå nytta med det. Men Ola får bygd ut eit nytt sagbruk og byrjar å produsere og selje tømmerstavar. Dette visar seg å gje god profitt og Hans endra fort tonen. Saga vert blivande på garden og vert ein sentral del av dei diverse byggeprosjekta på garden. Blant desse er den store laden som vert bygd i 1884 og den nye skulebygninga som vert bygd etter at den andre brenn ned i 1930.

Hans fortsett òg med si politiske karriere etter at han returnerer frå Danmark. Mest merkbart vert han i 1870 valt som førsteformann i den nye Hornindal Bondevenforeining. Denne var ein underdel av bondevennrørsla som vart grunnlagt av Søren Jaabæk i 1865. Jaabæk var sterkt inspirert av ideane til den amerikanske filosofen John Stuart Mill. Mill meinte at enkeltindividet burde ha størst mulig fridom og at staten kunn skulle sørge for at individet ikkje vart fråteke denne av andre. Noko av Jaabæk sin motstand mot statlig kontroll har sidan gjeve han kallenamnet Neibæk.

Men Jaabæk var ikkje berre negativ og visste og stor interesse for Folkeskolen og fekk blant anna gjennomslag for offentlig støtta lærarlønn. Jaabæk var òg Grundtvigianer og svært positiv til Folkehøgskulane. Eit anna punkt Jaabæk og Hans var einige om var motstanden mot regjeringssystemet i Noreg på denne tida. I 1871 vil Jaabæk ha dei lokale bondevenforeiningane til å utrykkje om dei er fornøgde med den sittande regjeringa (under Frederik Stang). Svaret er uttrykt på følgjande måte i brevet som mest sannsynleg vart skrive av Hans:⁴

«Under Forudsetning af at Hr.Jaabæk Fremstilling af Regjeringens Virksomhet er i Fremstilling og Form riktig, svarer samtlige Medlemmer Nei til Spørgsmålet»

Søren Jaabæk

I 1984 overtek Ola drifta av både garden og skulen. Noko av det første han gjer når han tek over garden vert å byggje ei større løde samtidig som han utvidar tilbodet på skulen til å inkludere kunstnarfag. Han har no vorte 50 år gamal og seier også frå seg mange av sine politiske verv. Det er heller ikkje venta at han heilt forlèt den offentlege diskusjonen, men han vert i det minste ikkje lenger nemnt like ofte i nedskrivingar frå tida. Sonen Ola vert uansett svært aktiv i ei politiske strid i 1885 der venstresida i bygda går i mot den nye høgoreorienterte læraren og klokaren i bygda. Desse dannar ein ny friskule og ein liten folkehøgskule og det er ikkje usannsynleg at Hans som skulemann og venstremann var involvert i denne.

I 1910 døyr hans av lungebetennelse i ein alder av 79 år. Han vert gravlagd på den private gravstaden på garden som familien skaffar løyve til etter unionsoppløysinga i 1906.

Konklusjon:

Hans Holmøy vart ein sentral pågangsdrivar i bygda si. Frå ung alder av vart han opplært i opplysningstida sine ideal som på tidleg i 1800-tallet endeleg var komne til Noreg. Hans fekk i likskap med mange bondesonar på denne tida ikkje moglegheita til å studere, trass gode skuleresultat, på grunn av at han trengte erfaring på garden. Men den nye grunnlova og stadige industrielle utviklingar gjorde at han, i ein alder av tretti, fekk moglegheita til å sjølv ta læregutar på skulen. Det kan òg være mogleg av at noko av dei pågangskreftene han visar her, og som kjem til å følgje han vidare i livet, kjem frå møtet med bjørnen i 1858 der han var nært å miste livet. Etter denne verkar det som om Hans har lyst til å gjerde noko med dette livet han var så nær å miste.

⁴ Tomasgard O. P.(2007). Hans Holmøy. Hornindal Historielag Årsskrift, 53-64.

Samfunnet var òg byrja å hungre etter meir praktiske utdanningar. Når Allmueskulen vart til Folkeskulen på 1860-tallet var der mange som byrja å misslike det klassikarorienterte skulesystemet. I Danmark hadde du eit par år tidligare fått ei Folkehøgskulerørsle med det same målet, og denne kom no til Noreg gjennom *Selskabet for Folkeopplysningens Fremme* og Ole Vig. Desse tankane kom Hans til å merke når han i 1872 reiste på studiereise til Danmark og blant anna fekk høyre Grundtvig tale. Med denne reisa byrjar òg ei periode der Hans får større interesse for kulturlivet i Noreg og elles i verda. Sidan Hans vaks opp nær mange venstreorienterte personar og grundtvigianarar er det høgst sannsynleg at han lèt desse tankane påverke korleis han dreiv skulen. Møtet med kulturlivet i Danmark kom og til å bane vegen for meir kultur på skulen tilbake i Holmøy. Noko som ein ser både i alle gjenstandane som vert sankt inn og kunstlinja som Ola Marius startar opp.

Andre faktorar som kom til å merke den tidlige utviklinga av skulen var den aukande industrialiseringa som hender både i Noreg og elles i Europa. Dette ser ein blant anna med historia om sirkelsaga, som er ei nyvinning frå den første industrielle revolusjonen på seint 1700-tall, som vert kjøpt inn frå Tyskland, eit land som markerar seg sterkt i den industrielle utviklinga på 1880-tallet. Hans si tilknytning til Bondevenrørsla og den sine fridomstankar kan òg kanskje seie noko om mentaliteten på skulen og korleis den vart styrt.

Kjelder:

Munnleg attforteljing av eigaren av Utigard og tipp tipp Oldebarnet til Hans, Hans-Ivar Holmøy. Frå den 12. mars 2017

Tomasgard O. P. (2007). Hans Holmøy. *Hornindal Historielag Årsskrift*, 53-64.

Moum, T., Heum, T., Teige, O., & Martinsen, D.K. (2014). *Alle Tider Historie: Vg3 Påbygging*. Cappelen Damm.

Starheim, O. (2011, 2.februar) Holmøy Arbeidsskule. Henta 6. mars 2017 frå:

<https://www.allkunne.no/framside/fylkesleksikon-sogn-og-fjordane/kommunar-i-sogn-og-fjordane/eid/holmoy-arbeidsskule/1909/75556/>

Starheim, O. (2011, 27.januar) Hans Holmøy. Henta 6. mars 2017 frå:

<https://www.allkunne.no/framside/fylkesleksikon-sogn-og-fjordane/kjende-personar/hans-holmoy/1898/81248/>

J. (2010, 10.november) den sorte skole i Den Store Danske, Gyldendal. Henta 17. april 2017 frå

[http://denstoredanske.dk/Erhverv, karriere og ledelse/P%C3%A6dagogik og uddannelse/Skole og SFO/Den sorte skole](http://denstoredanske.dk/Erhverv,_karriere_og_ledelse/P%C3%A6dagogik_og_uddannelse/Skole_og_SFO/Den_sorte_skole)

Thune, T. (2015, 20.oktober). Norsk Utdanningshistorie. Henta 30. mars 2017 frå:

https://snl.no/Norsk_utdanningshistorie

Brønnsted, M. (2009, 14.februar). Nikolai Frederik Severin Grundtvig. Henta 28. mars 2017 frå:

https://snl.no/Nikolai_Frederik_Severin_Grundtvig

Guisepi, R. (2007, 16.mars). The History of Education. Henta 12. april 2017 frå:

http://history-world.org/history_of_education.htm

Arnes, Aa. S. (2009, 13.februar). Ole Vig. Henta 22. april 2017 frå:

https://nbl.snl.no/Ole_Vig

Dørum, K. (2015, 15. april). Bondevennbevegelsen. Henta 23. april 2017 frå:

<https://snl.no/Bondevennbevegelsen>

Slettan, B. (2009, 13. februar). Søren Jaabæk. Henta 22. april 2017 frå:

https://nbl.snl.no/S%C3%B8ren_Jaab%C3%A6k

Hoel, L. O. (2013, 13. mars). Knut Kirkhorn. Henta 29. mars 2017 frå:

https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Knut_Kirkhorn

Blangstrup, C. (1915-1930) Folkeopplysningsselskabet. *Salmonsens konversationsleksikon: Bind VIII: Fiévée—Friedling*, 376. Henta frå: <http://runeberg.org/salmonsens/2/8/0409.html>

Tofte, U. (2001, 20. Desember) Guide til dansk guldalder: Historisk oversigt. Henta 18. April 2017 frå:

<http://web.archive.org/web/20011120025202/http://www.guldalder.dk:80/show.asp?id=14>

Nordensvan G. (1925-1928) Karl XV's tid: Konstärer og Kunstverk. *Svensk konst och svenska konstnärer i nittonde århundradet: II. Från Karl XV till sekelslutet*, 47. Henta frå

<http://runeberg.org/svekon19/2/0061.html>

Wikipedia. Prussian education system. Henta 28. mars 2017 frå:

https://en.wikipedia.org/wiki/Prussian_education_system